

Modern Konfüçyüsçü Mou Zongsan'ın "Bilişsel Farkındalık" Olumsuzlaması

Modern Confucian Mou Zongsan's Negation of "Cognitive Awareness"

İlknur SERTDEMİR¹

¹Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sinoloji
Anabilim Dalı, Doktora Mezunu, Eskişehir, Türkiye

ORCID: İ.S. 0000-0002-4325-3097

Sorumlu yazar/Corresponding author:

İlknur Sertdemir (Doç. Dr.),
Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sinoloji
Anabilim Dalı, Doktora Mezunu, Eskişehir, Türkiye
E-posta: ilknursertdemir@windowslive.com

Başvuru/Submitted: 25.10.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
03.03.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
05.03.2024

Kabul/Accepted: 12.03.2024

Atıf/Citation: Sertdemir, İlknur. "Modern Confucian Mou Zongsan's Negation of "Cognitive Awareness". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 44 (2024), 161-177. <https://doi.org/10.26650/jos.1380979>

öz

Çin anakarasında yirminci yüzyılın başları; dilden edebiyata, geleneksel düşünceden eğitim sistemine ve hatta siyasi rejime dek pek çok alanda modernleşmeye gidilen süreci kapsar. Kültürel çaptaki bu yenilikçi hareketler arasında; antik çağa tarihlenen, Konfüçyüs (MÖ 479-551) tarafından ilkeleştirilen ve Mengzi'nin (MÖ 372-289) insan doğası görüşü sayesinde geniş kitlelerce benimsenen düşünce akımının "Yeni Konfüçyanizm" adı altında kurulması oldukça önemlidir. Konfüçyüs'ün normatif ahlak anlayışının aksine bu yeni akım, Mengzi'nin doğuştancı kuramına daha yakın durmaktadır. Yeni Konfüçyanizm'in temellerini atan Xiong Shili (1885-1968), Mengzi öğretisinde okunabilen ve akıl-kalp ilgisini karşılığını verebilen "benlik" kavramını merkeze alır. Akımın sonraki temsilcilerinden Mou Zongsan (1909-1995) ise, gerek akıl-kalp ilgisine gerekse benliğin beslenmesine getirdiği çarpıcı yorumlarıyla dönemin etkili fikir adamı olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Mou felsefesi; Mengzi'nin bütünlük kabul ettiği bilişsel ve duyuşsal süreçleri tamamen farklı aşamalarda açıklayan, bu aşamaları benliğin iki katmanlı yapısıyla eşleştiren ve varoluşsal özü insan doğasının özüne özdeş sayan bazı varsayımsal yargılar içermektedir. Bu çalışmada, Mou felsefesinin onto-kozmolojik yaklaşımından hareketle benlik algısının nasıllığı incelenecek; doğuştan var olduğu farzındaki bilginin ve erdem in özümsemesinde bilişsel farkındalığa karşı çıkan önermenin ayrıntıları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mou Zongsan, Bilgi, Erdem, İlgörüşel Farkındalık, Zihinsel Sezgi

ABSTRACT

The early twentieth century in mainland China exemplifies the modernization process in many areas, including language, literature, traditional thought, education, and even the political system. Among these reformist movements, it is important to note that this movement of thought was established under the name of New Confucianism, which dates back to the ancient ages, was based on Confucius (479–551 BC), and was widely adopted by the human nature view of Mencius (372–289 BC). Unlike Confucius' normative moral sentiment, this new movement is more akin to Mencius' innatist theory. Xiong Shili (1885–1968), who established the foundations of New Confucianism, emphasized the concept

of "self," which can be found in Mencius' doctrine and may correspond to the heart–mind correlation. Mou Zongsan (1909–1995), one of the movement's later representatives, is regarded as the most effective intellectual of the time for his remarkable comments on heart–mind correlation and self-cultivation. Mou philosophy includes some hypothetical arguments that explain the cognitive and affective processes in completely different stages, contrary to Mencius's view of integration; coordinate those stages with the two-tiered nature of the self; and equate existential essence with the essence of human nature. In this study, the how of the sense of self will be examined in relation to the Mou philosophy's ontocosmological approach, and the details of the thesis that negates cognitive awareness in internalizing knowledge and virtue, which are assumed to be innate, will be analyzed.

Keywords: Mou Zongsan, Knowledge, Virtue, Perceptive Awareness, Intellectual Intuition

EXTENDED ABSTRACT

Mou Zongsan (1909–1995), the most effective intellectual of the 20th century, is known for his sophisticated philosophy that renounces traditionalism. Mou's teaching distinguishes him from other New Confucianism representatives in that it integrates cosmology and ontology into an epistemological approach. Greatly influenced by Xiong Shili (1885–1968), Mou has also developed his theory based on the metaphysics of morality, which was at the heart of New Confucianism. He believes that the primary goal of New Confucianism is to preserve the moral values articulated by Confucius (479–551 BC) in ancient times. However, because traditional Confucian rules do not correspond to modern perspectives, he focuses on the moral psychology ideas suggested by Mencius (372–289 BC) to argue his own point of view. Mou believes that the moral entity (*daode shiti* 道德实体) of human nature has the ability to be aware of cosmological and ontological facts, making the origin of knowledge and virtue discernible. Although the traditional rules of Confucian thought have resulted in social inequality, which has negatively affected educational life, the metaphysical principles of Confucian thought have extremely regulated social life. Mou Zongsan claims that Mencian philosophy places equal emphasis on people, assuming that humans are innately good, in contrast to Mencius' opponent Xunzi (313–238 BC), who assumed that human beings are innately bad. As a result, Mou has sought to revitalize Confucian teachings that conform with Mencian philosophy. Confucian ethics, as demonstrated in his works, is the practice of achieving harmony between metaphysical establishment and personal development. Mou believes that the spiritual values of Confucian ethics, as detailed by Mencius, can serve as a permanent way of teaching moral metaphysics in the new era. For centuries, Chinese culture has emphasized the spiritual values of benevolence (*ren* 仁), righteousness (*yi* 义), propriety (*li* 礼) and wisdom (*zhi* 智). Based on the necessity and possibility of reinvigorating Confucian thought, Mou Zongsan has proposed a distinct philosophy that incorporates the fundamental concepts of Mencius' innatist theory but excludes the specific phases of this ancient theory. In other words, the arguments of Mou philosophy distinguish psychological stages in the learning process, prioritizing the origin of knowledge and virtue.

Mou takes a new approach to reinvigorating Confucian thought, criticizing ancient concepts such as Confucius' social inequality and Xunzi's moral understanding, which are still limited to explaining psychological components. According to Mou, Mencius' innatist theory is similar to key models of developmental psychology, particularly the concept of self (*xin* 心), which is known

as the heart–mind correlation and is centered in New Confucianism by Xiong Shili. Maintaining Mencius’ innatist theory, Mou first addressed the fact that knowledge and wisdom are innate, but unlike Mencius, he discussed the stages based on cognitive and affective processes. The idea of “expounding the inner morality of human nature (*neizai daode xing* 内在道德性)” clearly opposes both logical and rational learning, which are based on external factors. Mou’s works demonstrate a systematic increase in the abilities of perception, emotion, and intuition in moral awareness. This assumption generates two references: the ontocosmological reference, which refers to human beings’ immanent transcendence (*neizai chaoyue* 内在超越), and the existential reference, which refers to their original self (*benxin* 本心). These arguments suggest that human nature has the ability to become conscious of innate knowledge and virtue. Mou considers that our original self is an essence that evolves without nonempirical or nonexperiential phases. Therefore, this type of essence includes more than just cognitive activities. Accordingly, when emotions and thoughts bestowed upon human nature transcend cognitive activities, sageliness and virtuousness are achieved.

Mou Zongsan holds that our original self has a two-tiered existence (*liang ceng cunyou* 两层存有), which consists of finite (*youxian* 有限) and infinite (*wuxian* 无限) functions. According to his two-tiered understanding, there are two ways for humans to perceive and recognize before engaging in thoughts and feelings. As Mou mentioned, learning through the phenomenological way has a substantial finite function, whereas learning through the nonphenomenological way has an infinite function. This means that in their two-tiered existence, humans can acquire two types of knowledge: permanent and temporary. Permanent knowledge in this context corresponds to intuitive, perceptive, and sensitive activities, whereas temporary knowledge corresponds to cognitive activities. Mou’s distinction between phenomenological and nonphenomenological knowledge acquisition suggests that he may deny cognitive awareness to achieve sageliness and virtuousness. According to his work, acquiring phenomenological knowledge of the self can be external (*waizai de* 外在的) and objective (*keguan de* 客观的). However, he claims that the acquisition of nonphenomenological knowledge of self is both internal (*neizai de* 内在的) and subjective (*zhuguan de* 主观的). Although Mou’s ontocosmological thought includes a postulate similar to Kant’s phenomenal-noumenal knowledge theory, his assumptions are fundamentally different from Kant’s philosophy. According to Kant’s analysis, human beings can gain knowledge of the phenomenal realm through sensitive faculties because it is impossible to know what exists in the noumenal realm without transcendental absoluteness. More importantly, Kant claims that sensitive faculties correspond to active phenomenal knowledge, whereas intuitive faculties correspond to passive noumenal knowledge. Nevertheless, Mou asserts that human nature has the ultimate potential to comprehend the noumenal realm through the intuitive, perceptive, and sensitive abilities of the existential essence bestowed by transcendence power. In other words, sensitive faculties cannot be distinguished from intuitive faculties because humans are born with immanent transcendence and naturally understand heavenly principles. Indeed, Mou Zongsan seeks to demonstrate that humans possess inner sageliness and virtuousness, as long as perceptive awareness prevails over all finite functions of cognitive activities capable of restraining the highest goodness of the original self, bestowed by heaven.

Giriş

20. yüzyılın ilk çeyreği, Çin topraklarında köklü bir değişim ve dönüşümün ayak seslerine ev sahipliği yapmıştır. Gelenekselci yapıdan uzaklaşma çabaları, toplum genelinde edebiyattan felsefeye, eğitimden¹ siyasete çeşitli alanları etkileyebilen bir düzeye ulaşarak ideolojik bir özgürleşmeyi savunan “Yeni Kültür Hareketi” (*Xin Wenhua Yundong* 新文化运动)² adı altındaki yenilikçi girişimin başlamasına olanak sağlamıştır. Bilimde ve demokraside ilerleme sloganıyla yola çıkan aydınlar, Çin kültürüne asırlardır hâkim olan ve Konfüçyüs 孔子 (MÖ 479-551) tarafından temsil edilen statükocu bilgeliği sonlandırarak ülkeye sosyal eşitliği getirme amacıyla Yeni Kültür Hareketi’ne öncülük etmişlerdir.³ Antik çağlardan beri benimsenen Konfüçyüsçü öğretinin gericiliğe ve zayıflığa neden olduğu gerekçesiyle sosyopolitik yapılanmanın durumundan sorumlu tutulması neticesinde, yalnızca edebiyatçılar değil; aynı zamanda düşünürler de Yeni Kültür Hareketi’yle anlam kazanan ve 4 Mayıs Hareketi’yle⁴ devam eden Çin’deki modernleşme sürecine katkı sağlamışlardır. Böylece zamanın önde gelen düşünürlerinden Xiong Shili 熊十力 (1885-1968), Konfüçyüsçü öğretiyi yeniden inşa eden “Yeni Konfüçyanizm” (*Xin Rujia* 新儒家)⁵ akımının kuruculuğunu üstlenebilmiştir.

1921-1949 yılları arası, modern dönem Konfüçyanizm akımının ilk neslidir. Bu neslin Xiong Shili’nin izinden giden diğer temsilcileri; Feng Youlan 冯友兰 (1895-1990), Liang Shuming 梁漱溟 (1893-1988) ve Zhang Junmai 张君勱 (1886-1969) olarak bilinmektedir. Akımın ikinci nesli ise, Fang Dongmei 方东美 (1899-1977), Mou Zongsan 牟宗三 (1909-1995)⁵, Tang Junyi 唐君毅 (1909-1978) ve Xu Fuguan 徐复观 (1904-1982) ile sınıflandırılır.

- 1 Çin’deki eğitim sisteminin antik çağlardan günümüze dek süren değişimi ve dönüşümü hakkındaki detaylar için bkz. Gökenç Gülez, Sema, “Modern Çin Eğitim Sisteminde Geleneksel İzler: Konfüçyüsçü Eğitimin Yeniden Canlanması”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32(2023), 313-327.
- 2 1915 yılında başlayan ve 1919’daki 4 Mayıs Hareketi’nin de atası sayılan Yeni Kültür Hareketi’ne ön ayak olan olayların başında, Chen Duxiu 陈独秀 (1879-1942) editörlüğünde “Yeni Gençlik” (*Xin Qingnian* 新青年) dergisinin kurulması gelmektedir. Dergideki ilk yazısında Çin’in feodal sistemine karşı çıkan Chen Duxiu; akademi, düşünce ve siyasette iyileştirmelerin yapılmasından, gelecek nesillerin kendini yetiştirmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Cai Yuanpei 蔡元培 (1868-1940) ile Li Dazhao 李大钊 (1889-1927) gibi demokratik devrimcilerin yanı sıra Hu Shi 胡适 (1891-1962), Liu Bannong 刘半农 (1891-1934), Lu Xun 鲁迅 (1881-1936) ve Qian Xuantong 钱玄同 (1887-1939)’un başı çektiği dilbilimci ve edebiyatçıların da aralarında bulunduğu aydın kesim, Yeni Kültür Hareketi’nin liderleri olarak tarihe geçmiştir. Ayrıntılar için bkz. Ayşe Öztürk, “Yeni Kültür Hareketi ve Lu Xun”, *Eski Çin’de Yazın ve Düşünce* içinde, haz. Gürhan Kırılan (Ankara: Gece Kitaplığı, 2019), 97-98.
- 3 Zhu, Zhimin, *Xin Wenhua Yundong*, (Beijing: Zhongguo Guoji Guangbo Chubanshe, 1996).
- 4 4 Mayıs Hareketi (*Wusi Yundong* 五四运动), 4 Mayıs 1919 tarihinde Pekin’deki öğrenci protestolarından doğan anti-emperyalist bir siyasi harekettir. Üniversite öğrencilerinin başlattığı bu hareket, halktan ve iş dünyasından vatandaşların da katılımıyla ülke genelinde hükümete karşı şiddetli bir direnişe dönüşmüş ve Çin’deki radikal değişimin dönüm noktası haline gelmiştir. Ayrıntılar için bkz. Chow, Tse-Tsung, *The May Fourth Movement: Intellectual Revolution in Modern China*, (Cambridge: Harvard University Press, 2013).
- 5 1909 yılında Çin’in Shandong eyaleti, Qixia bölgesinde dünyaya geldi. Varlıklı bir aileye mensup olan Mou Zongsan, lisans eğitimini Pekin Üniversitesi Felsefe bölümünde tamamladı. “Değişimler Klasığı Açısından Çin Metafizigi ve Ahlak Felsefesi Üzerine Bir İnceleme” başlıklı ilk akademik çalışması, 1935 yılında yayımlandı. Ülke sınırları içinde farklı üniversitelerde öğretim üyesi olarak görev alan Mou, 1949 yılı baharında Tayvan’a; 1960 yılında sonbaharında Hong Kong’a taşındı. Buradaki üniversitelerde Çin felsefesi dersleri verdi. Kariyeri boyunca sayısız makale ve otuzu aşkın kitap kaleme alan Mou, 1968 yılında basılan “Benliğin ve İnsan Doğasının Özü” adlı eseriyle dünya çapında tanındı. Düzinelerce öğrenci yetiştiren Mou, 1995 yılında Taipei’de vefat etti.

Yeni Konfüçyanizm'in sekiz büyük üstadı (*Xin Rujia ba da jia* 新儒学八大家) vasfıyla anılan bu düşünürler, klasik dönem Konfüçyüs öğretisinin geleneksel ilkelerini yeniden yorumlayarak Batı felsefesinin kavramsal çerçevesine uyumlama gayesi göstermişlerdir. Dolayısıyla asıl hedef, Konfüçyüsçü geleneği Batı'ya uygun şekilde canlandırmaktan ziyade; bu geleneğe yön veren ahlak, metafizik, politika ve toplum merkezli görüşleri modern çağa uyarlayabilmektir.

Bu doğrultudaki ilk adımları atan Xiong Shili, Yeni Kültür Hareketi'ne katılan Hu Shi ve diğerlerinin “topyekûn batılılaşma (*quanpan xihua* 全盘西化)” savunuculuğunu eleştirerek ulusal tarihinin kadim metinlerine sahip çıkar; Konfüçyüs'ün kuralcı ve yargılayıcı yaklaşımını reddederek insan doğasının bilgisine ve erdemine odaklanır. Bu bağlamda Xiong Shili, Konfüçyüsçü düşünce sisteminin yayılmasına gerçek katkıyı veren Mengzi 孟子 (MÖ 372-289) tarafından ortaya atılan ve daha önce Konfüçyüs'ün söylemlerinde okunmayan psikolojik gelişim modeline daha yakındır. Mengzi, insanın doğuştan iyiliği kuramıyla geliştirdiği ve bilişsel-duyuşsal sürecin bütünlüğünü iddia ettiği önermesiyle modern psikolojide yer alan unsurlara asırlar önce değinen, “benliği besleme (*yang xin* 养心)” ile benliği koruma (*cun xin* 存心)” tahayyülleriyle Konfüçyüs öğretisinde çığır açan düşünürdür. Mengzi'deki benlik algısı, doğuştan iyi olan insan doğasının duyguyu düşünceden, düşüncüyü de duygudan ayırmayan akıl-kalp ilişimlerini doğrudan karşılar.⁶ Xiong Shili, “benliği arama (*qiu xin* 求心)”, “benliği besleme (*yang xin* 养心)” ve “benliğin ahlakiliğini yayma (*kuochong xin de* 扩充心德)” argümanları aracılığıyla hem Mengzi'nin doğuştancı kuramını benimseyerek toplumsal istikrar açısından bireylerde öz disiplini oluşturmaya gayret eder hem de Çin'deki modernleşme hareketine içsel değerlerin özümsemesi yoluyla destek vermeye çalışır.⁷

Xiong Shili'nin öğrencilerinden olan ve modern dönem Konfüçyüsçü akımın ikinci nesil temsilcileri arasında gösterilen Mou Zongsan'a bakıldığında, Mengzi'deki psikolojik gelişim modelini yeni kavramlarla ileriye taşıyan; ama aynı zamanda Mengzi'nin akıl-kalp ilişimlerine eleştirel yaklaşan bir teoriyle karşılaşırız. Çin'de 20. yüzyılın en etkili düşünürü kabulüne erişebilmesindeki ana faktörlerden biri, epistemolojiden metafiziğe uzanan felsefesidir. Mou Zongsan, temsil ettiği düşünce hareketine yepyeni bir rota çizirken bilgiyi, bilinci, mantığı ve tecrübeyi “yaradılışın içsel ahlakı (*neizai daode xing* 内在道德性)” fikri etrafında değerlendirerek çok yönlülüğe ulaşır.⁸ Bu çalışmada, Mou Zongsan'ın “asli benlik (*ben xin* 本心)” argümanı ile

Bkz. Renhou Cai, *Mou Zongsan Xiansheng Xuesi Nianpu* (Taipei: Taiwan Xuesheng Shuju, 1996).

- 6 İlknur, Sertdemir, “Çinli Düşünür Mengzi'nin Psikolojik Gelişim Modeli: Özdeşünüm Kavramı Üzerinden Bir İnceleme”, *Dil ve Edebiyatta Psikolojik Unsurlar* içinde, haz. Gökçen Sevim ve Sümeyra Alan, (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2023), 483.
- 7 Wang, Chen Guang, “Zuwei Shijia de Xin Rujia - Lun Xu Fuguan yu Xiong Shili de Qiyi ji Sixiang She Celüe”, *Kongzi Yanjiu* 3 (2017), 145.
- 8 Mou Zongsan'ın ahlak felsefesini konu alan bilimsel çalışmalar, her geçen yıl artmakta ve eserleri Batı dillerine çevrilmektedir. Düşünürün eserlerinin derlemesinden oluşan en güncel tercüme, California State Üniversitesi öğretim üyesi Jason Clower'a aittir. Bununla birlikte, Konfüçyanizm tarihiyle ilgili sayısız araştırma yapmış olan Tu Weiming 杜维明 (1940-) başta olmak üzere; Chen Shichen 陈士诚, Li Minggui 李明辉, Lin Weijie 林维杰 ve Tang Zhonggang 汤忠钢 gibi alanında tanınmış akademisyenler, düşünürün bilgi, erdem ve politika hakkındaki görüşlerini konu alan bilimsel çalışmalarına devam etmektedirler.

“zihinsel sezgi (*zhi de zhijue* 智的直觉)” prensibi üzerinden klasik dönem Konfüçyüs öğretisinin temel kavramlarına ve geleneksel yapısına getirdiği eleştiriler incelenecek; Mengzi'nin psikolojik gelişim modelinde bir bütün halinde sunulan bilişsel-duyuşsal sürece dair yorumlamalarına değinilecek; böylece bilgiye ve erdeme farkındalıkta bilişsel unsuru olumsuzlamasındaki asıl neden çözümlenmeye çalışılacaktır.

Onto-Kozmolojik Yaklaşımda “Asli Benlik” Argümanı

Konfüçyüs; ahlak, bilgi, eğitim, siyaset ve toplum temelli görüşleriyle Doğu Asya topraklarının kültürel dokusunu geçmiştten günümüze şekillendiren düşünürlerin başında gelir. Bununla birlikte, Konfüçyüs'ün antik çağa hâkim olan hiyerarşik sistemi sıradüzen (*xiao* 孝) kuralıyla savunan, isimlerin ıslahı (*zheng ming* 正名) ilkesiyle bireylerin statüsüne göre görevler belirleyen ve asil kana iltimas geçerek sosyal eşitsizliği açığa vuran öğretisi, insancılık (*ren* 仁), doğruluk (*yi* 义), teşrifat (*li* 礼) ile bilgelik (*zhi* 智) olarak sıralanabilen ahlaki değerler hakkındaki söylemlerini öter.⁹ Bu düşünce sistemi, Konfüçyüs'ten yaklaşık iki asır sonra yaşayan Mengzi tarafından ortaya atılan insan doğasının iyiliği (*xing shan* 性善) iddiasıyla ahlaki değerlerin varlığının psikolojik unsurlarla açıklandığı kuram sayesinde farklı bir yönetsel yaklaşıma dönüşür. Konfüçyüs'ten miras aldığı insancılığı, doğruluğu, teşrifati ve bilgeliği yaradılışsal özde doğuştan mevcut olan dört duyguyla eşleştiren Mengzi; merhamet (*ceyin* 惻隱), utanç (*xiuwu* 羞惡), hürmet (*cirang* 辭让) ile doğru-yanlış ayırımı (*shifei* 是非) yaşam boyu korunması gereken iyiliğin kökenine yorar.¹⁰

Mengzi'nin doğuştancı kuramında iyiliğin korunması, akıl-kalp ilgileşimi karşılığını verebilen “benlik (*xin* 心)” kavramıyla doğrudan ilgilidir. Bu kavramla duyguyu düşünceden, düşüncüyü de duygudan ayırmayan Mengzi, kendi adını taşıyan eseri boyunca benliğin beslenmesi, iyileştirilmesi ve korunması hususunda bir dizi öneri sunar. Bu öneriler, bireyin yaradılışsal özüne bilinçlenerek gerek zihinsel gerekse spiritüel çabayla benliğini özdeşünüm ile terbiye edebilmesi üzerinden ilerler.¹¹ Düşünürün özdeşünüm (*xiushen* 修身)¹² prensibi ise, doğuştan gelen bilginin ve erdemin farkındalığında bilişsel, bedensel, duyuşsal, duyuşsal, spiritüel ve zihinsel süreçleri birbirinden ayrı değerlendirmeyen niteliktedir. Bu doğrultuda

9 Konfüçyüs'ten okuduğumuz sıradüzen ile isimlerin ıslahı, bireylerin mensup olduğu kana ve soya, ifa ettiği göreve, aldığı unvana, sosyal yaşamdaki statüsüne göre sınıflandırıldığı; bu yüzden bilfiil toplumsal tabakalaşmaya mahal verdiği gözlenebilen ilkelerdir. Üstelik bu ilkeler eşliğinde tasarlanan sosyo-politik ideoloji, baskıcı ve dayatmacı standartlar belirlediğinden ötürü hümanist bir tablodan ıraktır. Daha fazlası için bkz. İlkur Sertdemir, “Konfüçyüs Öğretisinde Nepotizm Sorunu”, *Felsefe Dünyası* 75 (2022), 364-383.

10 Sertdemir, “Çinli Düşünür Mengzi'nin Psikolojik Gelişim Modeli: Özdeşünüm Kavramı Üzerinden Bir İnceleme”, 479.

11 *Mengzi* (Beijing: Zhonghua Shuju, 2017), Bölüm 7a/1.

12 Kavramsal zeminde özdeşünüm; beden-ruh-zihin ilişkisine temas eden ve insanın bu ilişkisel döngüde ahlaki karakterini geliştirmesine vurgu yapan bir özellik taşır. Kuramsal zeminde ise özdeşünüm; kişinin “kendini yetiştirmesi” eylemiyle aslında beden-ruh-zihin dengesinin sürdürülmesini ima eder. Konfüçyüs Klasikleri arasında yer alan Büyük Bilgi (*Da Xue* 大学) metni, bu kavramı bireyden aileye, toplumdaki yönetime uzanan tüm beşeri münasebetlerin çatısı sayar ve “benliği iyileştirme (*zheng xin* 正心)” olarak açıklar. Ayrıntılar için bkz. *Daxue*, (Nanchang: Ershiyi Shiji Chubanshe, 2015), Bölüm 2 ve 9.

Mengzi, yaradılışsal özün iyiye eğilimi bağlamından bilginin ve erdemin kazanımında herkesin eşit potansiyele sahip olduğuna inanır. Konfüçyüs'ün bireyleri ayırıştırıcı düşünce tarzının aksine “*bilge ve ben aynıyız*”¹³ diyebilmesi, hakkaniyet ve muadelet yanlısı olduğuna emsaldir. Ayrıca, düşünürün bilgiye ve erdeme farkındalıkta benliği doğuştan gelen dört duyguyla doldurma noktasında vicdan (*liang xin 良心*) kavramını ön planda tutması, iç gözleme dayalı bir psikososyal gelişim modeli savladığına işaretir.¹⁴

Mengzi'daki benlik algısından yola çıkarak modern dönem Konfüçyüsçü akıma yeni bir soluk kazandıran Mou Zongsan, bilginin ve erdemin içsel olduğu kuramsallığı devam ettirir. Bu bağlamda öncelikle Konfüçyüs tarafından yinelenen ve herhangi bir psikolojik unsur barındırmayan normatif ölçütleri eleştirir. Mou, yaradılışın içsel ahlakı (*neizai daode xing 内在道德性*) fikriyle aslında bilginin ve erdemin için alandan filizlendiği konusuna temas etmekte; böylece mantıksal ve rasyonel öğrenme karşıtı bir tavır sergilemektedir. Konuya ilişkin ilk eleştirisi, bilgiye ve erdeme farkındalıkta yalnızca dış faktörlerin etkisinden bahseden ve duyguyu dışlayarak düşünceye yoğunlaşan söylemleridir. Konfüçyüs'ün “*düşünmeden öğrenmek kayıp; öğrenmeden düşünmek ise tehlike getirir*”¹⁵ sözünü önelediğimizde şu açıklamaya rastlarız:

“*Bilginin edinimi ve yayılımı, çevresel faktörlerden kaynaklı bir eğilim gösteriyorsa bu durum, benliğin ontolojisine aykırı olup sadece zihnin bilişsel yeteneği sayesinde gözlem yapmakla ilgilidir. Ayrıca bu durum, ne Konfüçyüs'ün insancılık söylemiyle ne de Mengzi'nun yaradılışsal öz söylemiyle uyusur. Konfüçyüs'ün fark yaratmayan tavrından sonra insan doğasının onto-kozmolojik yönü, hem ahlaki farkındalığın açılımına hem de insancıl davranışın yöntemine dikkat kesilen Mengzi öğretisi üzerinden şekillenir. Çünkü Orta Yol Doktrini*¹⁶ metninde yer alan “*göğün bahşettiği insan doğasıdır*” ifadesi, ahlaki pratiğin içsel olduğuna ve için aşkınlığı yansıttığına bariz bir vurgudur”¹⁷

Mou Zongsan burada iki ayrı mütalaayı tartışmaktadır. Bunlardan ilki, Konfüçyüs'ün bilgi edinimini düşünceyle sınırlaması ve bilgi yayılımını gözlemden ibaret sayması neticesinde duygulanım sürecini dışlaması hakkındadır. İkincisiyse, duygulanım sürecinin dışlanmasından dolayı öğrenme aşamasında idrak etmek, hissetmek ve sezinlemek gibi içsel eylemlerin kapsama alınmamasıdır. Mengzi'nin doğuştancı kuramıyla beraber ahlaki farkındalıkta algı, duygu ve sezgi yetilerinin öncelendiğini dile getiren Mou, onto-kozmoloji (*benti yuzhou lun 本体宇宙论*) ile için aşkınlık (*neizai chaoyue 内在超越*) olmak üzere iki varsayım öne sürer. Mou'nun onto-kozmolojiye bakışı, Batı'nın olgusal şeylerin varlığını ve yapısını araştıran metodolojiden farklı olup kozmostaki tüm varlıkların mevcudiyetine yoğunlaşan formdadır:

“*Çin düşüncesindeki ontoloji, pasif değildir ve varoluşsal özelliklerle bağdaşmaz; aksine*

13 Mengzi'nin “aynıyız” söyleminde geçen “*tong lei zhe 同类者*” ifadesi; aynı kökene dayanan, aynı niteliğe sahip olan, aynı soydan gelen vb. tanımları karşılar. Dolayısıyla Mengzi felsefesinde bireylerin hiyerarşik basamaklara, kan bağı farklılıklarına ya da mesleki durumuna göre ayırıştırılmadığı açıktır. Bkz. *Mengzi*, Bölüm 6a/7.

14 *Mengzi*, Bölüm 6a/8.

15 *Lumyü*, (Nanjing: Jiangsu Fenghuang Kexue Jishu Chubanshe, 2018), Bölüm 2/15. Konfüçyüs'ün bu söylemine dair bir diğer çeviri ise şöyledir: “*Sadece öğrenmek ve öğrendikleri üzerine düşünmemek boş bir iştir, öğrenmeden düşünmek ise tehlikelidir*” Bkz. Fidan, Giray, Konfüçyüs Konuşmalar, (İstanbul: Dedalus Kitap, 2017), 20.

16 Orta Yol Doktrini (*Zhong Yong 中庸*), Konfüçyüs Klasikleri arasında yer alan bir diğer kadim metindir.

17 Mou, Zongsan, Xinti yu Xingtı, (Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2013), 48; 148.

aktiftir yaratılışsal özelliklerle bağdaşır; çünkü aşkın sayılabilecek yaratıcı bir ilkeyle bütünleşiktir. Böylesi bir ontoloji, yaratılışın orijinal kaynağına ulaşabilmeli ve kozmostaki sayısız varlığın mevcudiyetini açıklamayı amaçlamalıdır. Ayrıca böylesi bir ontoloji, kozmosun süreklilikle üreten gücüne dayanır. Bu nedenle ben, onto-kozmoji terimini kullanmayı tercih etmekteyim.”¹⁸

Mou'ya göre ontolojinin aşkın alandan yaratıcı bir ilkeyle bütünleşik olması; gerçekliğin özü (*shiti* 实体) kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Bu kavramın aynı zamanda kozmosun süregelen işleyişi ile yaratıcı ve yönetici gücünü de içermesi, azami aşkınlığın gerçekliği manası yüklenmesine vesile olur. Aslında Mou Zongsan'ın anlatmak istediği, klasik dönem Konfüçyanizm'in temel öğelerinden göğe (*tian* 天) atfedilen yaratıcılık ve yöneticilik vasıflarıdır. Göğün aşkın alandan sosyo-politik yapılanmayı düzenlemesi, beşeri münasebetlere müdahale etmesi ve Orta Yol Doktrini metninden alınıladığı gibi insan doğasına bilgiyi ve erdemi bahşetmesi, gerçekliğin aşkın alana uzanan boyutunu aşıkâr kılmaya yeterlidir. Bu minvalde Mou'nun onto-kozmoji varsayımının ardından tanıttığı içkin aşkınlık varsayımının dayanağı, insanın gerek doğayla gerekse doğaüstü alanla kurgulanan ilişkinin öznesi olmasıdır. Mou'ya göre gerçekliğin özü hem içkin hem de aşkın olduğundan insandaki varoluşsal öz (*benti* 本体), içkin aşkınlığın etkisiyle bilgiye ve erdeme farkındalık kazanabilir. Mou'daki varoluşsal öz tanımı, Mengzi'nin doğuştancı kuramından miras aldığı dört duyguya bilinçlenmenin akabinde öğrenilen ahlaki değerlerin tümünü insan doğasının özü (*xingti* 性体) şeklinde yorumlamasında okunabilir:

“Varoluşsal öz; insan doğasının onto-kozmojik kökeninde ahlaki iç gözleme vardırabilen, mutlak bir evrensellik gerekliliğinde kozmostaki on binlerce varlığı eksiksizce bünyesinde barındırabilen ve bu varlıkları eşi benzeri olmayan biçimde dönüştürebilen bir enginliktedir. Bu şekilde, yalnızca ahlaki pratiğimizin asli durumu değil; aynı zamanda zorunlu olarak kozmostaki tüm varlıkların asli durumudur.”¹⁹

Mou Zongsan'ın varoluşsal öz açıklaması, onto-kozmojik yaklaşımını açığa vurmakla birlikte gerçekliğin özü kavramındaki “gerçeklik” algısını deneyüstü bir betimlemeyle sunmaktadır. Mou'ya göre gökte, yerde ve ikisi arasında mevcudiyet kazanan bütün varlıkların asli durumu gerçekliğin özü iken; bireylerin asli durumu insan doğasının özüdür; çünkü ahlaki öz (*daode shiti* 道德实体) insan doğasındadır.²⁰ Öte yandan insanı ahlaki iç gözleme ulaştıran varoluşsal öz, göğün bahşettiği olduğundan ve göğün emrini (*tianming* 天命) temsil ettiğinden bilgiye ve erdeme farkındalıkta içkin aşkınlık, göğün yolunu (*tiandao* 天道) bilme yetisine koyutlanır. Mou, bu yetiyi “insanın bilinci aracılığıyla göğün yolunu dışa vurma” olarak tanımlar.²¹ Bunun anlamı; göğün bahşettiği özü, göğün emrine uyarak göğün yoluna uygunlukla bilgiye ve erdeme ulaştırmaktır. Dışa vurma ise, içkin aşkınlığı edim ve eylemlere aktarmaktır.

Mou Zongsan, iç gözlem (*fan xing* 反省) yöntemiyle “ahlak içseldir” iddiasında

18 Mou, Zongsan, Yuan Shan Lun, (Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2015b), 338.

19 Mou, Xinti yu Xingti, 8-9.

20 Mou, Xinti yu Xingti, 30.

21 Mou, Zongsan, Zhongguo Zhaxue de Tezhi, (Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2010), 105.

bulunabildiğinden “ahlak dışsaldır” diyebilen Konfüçyüsçü düşünürleri de eleştirir. Bu düşünürlerin başında, Mengzi’nin insan doğasının iyiliği görüşüne muhalif olan dönemdaşı Xunzi 荀子 (MÖ 313-238) gelir. Xunzi, insan doğasının kötülüğü (*xing e 性恶*) kuramıyla yaradılışın iyi eğilimleri olmadığını, bilginin ve erdemin bilinçli çaba (*wei 伪*) sonucu edinildiğini savunur. Xunzi’deki bilinçli çaba, zihnin bilişsel yeteneğiyle karar verdiği eylemlerdir ve Mengzi’ya göre doğuştan gelen dört duyguya farkındalıkla ortaya çıkan insancılık, doğruluk, teşrifat ve bilgelik vari ahlaki değerler, Xunzi’ya göre varoluşsal öze bahşedilmeyen dışsal (*waizai de 外在的*) ve nesnel (*keguan de 客观的*) normlardır.²² Mou Zongsan, Xunzi’deki bilinçli çaba kuralının benliğin bilişselliği (*renshi zhi xin 认识之心*) ile ilişkilendirildiğine; bu sebeple varoluşsal özün uygulanım aşamalarının göz ardı edildiğine değinerek bu kuralın nesnellliğini vurgular. Üstelik Mou, Xunzi’nin ahlak anlayışını “kökeni anlaşılamayan (*benyuan bu tou de 本源不透的*)” olarak tanımlar.²³ Yaradılışın kötüye eğilimini destekleyen bu kuramda iyinin öğrenilmesi, ne öze farkındalıkla ne de içkin aşkınlığın davranışa dönüşmesiyle örtüşür; çünkü bilinçli çaba, bütünüyle dışsaldır.

Mou Zongsan’a göre insan doğasının özü, bilginin ve erdemin tohumlarını büyütüp yetiştirebilir. O’nun “asli benlik (*ben xin 本心*)”²⁴ argümanı, bu bağlamda hem varoluşsal özle hem de insan doğasının özüyle özdeşdir. Özellikle; Mengzi tarafından açıklanan, doğuştan gelen iyiye dört duygunun etkisiyle eğilimi varsayan ve bu yönüyle deneysel yahut rasyonel bir metodu onaylamayan önerme, Mou felsefesinin merkezindedir. Haliyle, öncelikle Mengzi’nin “*öğrenmenin yolu yitip giden benliği arayıp bulmaktır*” sözünden hareketle Mou’nun asli benlik argümanını ele almakta yarar vardır. Bu alıntının geçtiği metinde Mengzi, doğuştan gelen dört duygudan merhametle büyüüp yetişen insancılığın benliğimiz olduğunu ve özündeki insancılığa bilinçlenemeyen bireyin benliğini kaybettiğini anlatır.²⁵ Mou Zongsan’ın bu anlatıma dair yorumu ise şöyledir:

*“Mengzi’deki insan doğası anlayışı, ahlaki öze farkındalığım pratiğine dayanır. Bu pratiğin kaynağı ise, doğamızın göğün bizlere doğuştan bahşettiği olmasıdır; tıpkı asli benliğimiz gibi. Kozmostaki on binlerce varlığın bizden olması, benliğin doğası; benliğin doğasıyla evrenselliğe ulaşması aşkınlığın doğasıdır. İnsan, kendi doğasını göğün emri gereği içgörü yoluyla özümseyebildiği zaman gerçekliğin özüyle varoluşsal özün bir bütün olarak iç içe geçtiği o doğüstü iradeyi kavrayabilir.”*²⁶

22 Ayrıntılar için bkz. Bedel, Burçin, “A Mou Zongsan’s Criticism of Xunzi: ‘Morality is External’”, *Asian Philosophy* 33 (2023); Lin, Guizhen, “Xunzi Xing Pulun de Lilun Jiegou ji Sixiang Jiazhi”, *Handan Xueyuan Xuebao* 4 (2012).

23 Mou, Zongsan, *Mingjia yu Xunzi* (Taipei: Taiwan Xuesheng Shuju, 1994), 210.

24 Bu kavram; “gerçek benlik”, “orijinal benlik” ve “öz benlik” tercümeleleriyle de dilimize aktarılabilir.

25 Bu metinde Mengzi, kişiyi ahlaki davranışa yönlendirebilen insancılığı ve doğruluğu dünyevi ihtiyaçlarla mukayese ederek anlatmayı tercih eder. Özellikle; açlık-tokluk, sevgi-nefret, yaşam-ölüm, zenginlik-fakirlik ve benzeri diğer zıtlıklar üzerinden ilerleyen mukayesesinde düşünürün altını çizdiği ana unsur, bilgiye ve erdeme farkındalığın bedensel doyuma ulaşma güdüsünün önüne geçebilmesindeki gerekliliktir. Şayet içgüdüsel arzular, doğuştan gelen iyinin keşfedilmesini engelliyorsa o zaman kişi, asli benliğini kaybediyor demektir. Bu mukayesesinden hareketle düşünür, insancılığın bireyin benliği; doğruluğun ise o bireyin yaşam boyu izlemesi gereken yolu olduğu tezini savunur. Bkz. *Mengzi*, Bölüm 6a/10,11.

26 Mou, Xinti yu Xingti, 31.

Burada Mou Zongsan, Mengzi'daki yaratılışsal iyiyi asli benliğimizin tezahürümüşçesine izah eder. Bireyin göğün bahşettiği yaratılışsal iyiyi özümsemesi, hem bilgiye hem de erdeme farkındalığın motivesi olduğundan herkesin ahlaki davranışı edinebilme potansiyeli olduğu ölçüde bilge vasfına erişebilme potansiyeli de vardır. Bir kimsenin gerçekliğin özünü varoluşsal özün bütünlüğünü kavrama yetisi, bilgiye ve erdeme bilinçlenebildiğinin göstergesidir. Mou'ya göre asli benliğimiz, deneysel ve deneyimsel olmayan, göğün bahşettiğini kapsadığından yaratılıştan olan (*xiantian de 先天的*) ve bu tanımlamadan ötürü önsel diyebileceğimiz bir tözdedir.²⁷ Asli benliğimizin önsel tözü, bilişsel aktivitelerden ibaret olmadığından farkına varmak, hayal kurmak, karar almak, tercih yapmak, yargıda bulunmak gibi insanın doğasına ait duygu, düşünce, edim ve eylemlerle ahlaki pratiğin en üst seviyesi sayılan yaratılışın bilgeliği (*sheng xing 圣性*) mümkün hale gelir. Bir başka deyişle yaratılışın bilgeliği, yalnızca âlimlere ve asillere ait olmayıp her insanın ulaşabileceği bir mertebeyi ifade eder.²⁸ Bu açıdan Konfüçyüs'ün statükocu bilgeliği²⁹ fikrinin aksini ispatlamaya çalışan Mou Zongsan'ın onto-kozmolojik yaklaşımı, asli benliğimizin iki katmanlı varlığını (*liang ceng cunyou 两层存有*) örnekleyen bir paradigmayı da beraberinde getirir. Bu paradigma, Mengzi'nın akıl-kalp ilgileşimiyle benzeşmeyen; dahası bilişsel farkındalığı yadsıyan yepyeni bir kişilik kuramıdır.

İşsel Bilgelik Düşüncesinde “Zihinsel Sezgi” Prensibi

Mou Zongsan, asli benlik argümanı ile varoluşsal özün bilgeliğini ve erdemliliğini içkin aşkınlık varsayımına bağlarken anlama ile kavrama yetilerini hem zihinsel hem de sezgisel süreçleri içine alan bir perspektifte açıklar. Bu ikili süreç, Mengzi'nın akıl-kalp ilgileşimi dediği benlik algısından üç açıdan farklıdır. Birincisi, Mengzi'nın doğuştan gelen öze bilinçlenmede sıraladığı bilişsel, bedensel, duyusal, duyuşsal, spiritüel ve zihinsel süreçler birbirine bütünleşirken Mou Zongsan'ın önermesinde bütünleşik değildir. İkincisi, akıl-kalp ilgileşiminde bireyin bilgiye ve erdeme farkındalığı kendiliğindenken asli benliğin iki katmanlı yapısı bu kendiliğindenliğe müsaade etmez. Üçüncüsü ise, akıl-kalp ilgileşimi büsbütün sezgisel öğrenmeye güdülediğinden özne ile nesne arasındaki ayrımı başaramaz. Söz konusu farklılığa ilişkin Mou Zongsan şunları dile getirir:

“Benliğin spiritüel olması, hiç şüphesiz varoluşsal özündendir. O; düşünebilir, tanyabilir, hissedebilir ve kavrayabilir. Yine de algılamının, bilmenin ve sezinlemenin iki yolu vardır; bunlardan ilki görüngüsel, diğeri ise görüngüsel olmayandır.”³⁰Görüngüsel yolla düşünme,

27 Tang, Zhonggang, Dexing yu Zhengzhi: Mou Zongsan Xin Rujia Zhengzhi Zhaxue Yanjiu, (Beijing: Zhongguo Yanshi Chubanshe, 2008), 56-62.

28 Mou, Zongsan, Zhongguo Zhaxue Shijiu Jiang, (Guizhou: Guizhou Renmin Chubanshe, 2020), 288-290.

29 Konfüçyüs'ün statükocu bilgeliğini soylu-tebaa ayrımına göre kanıtlayan en net ifadeleri şöyle sıralayabiliriz: “Doğuştan bilenler en üst kademede, öğrenerek bilenler ikinci kademededir”; “âlimler en üst sınıfa, cahiller en altı sınıfa aittir ve her ne olursa olsun bu sınıfsal bölünme asla değişmez.” Bkz. Lunyü, Bölüm 16/9. Konfüçyüs'ün bu söylemine dair diğer bir çeviri ise şöyledir: “Doğuştan bilenler en üstündür, öğrenip bilenler ondan sonra gelir; bir şey yaparken zorlukla karşılaşmış öğrenenler de onların bir altındadır; zorlukla karşılaşmış öğrenmeyenler ise en aşağıdakilerdir.” Bkz. Fidan, Konfüçyüs Konuşmaları, 130.

30 Mou Zongsan'ın görüngüsel (*xiang guan 象观*) ve görüngüsel olmayan (*ti guan 体观*) tanımları, Alman filozof

tanıyabilme, hissedebilme ve kavrayabilme eylemlerini gerçekleştirebiliriz. Ancak, düşüncelerimiz bu eylemlere odaklandığımız esnada yükselir ve bu eylemlere odaklanmadığımız anda durur. Görüngüsel olmayan yolla ise; düşünebilme, tanıyabilme, hissedebilme ve kavrayabilme eylemleri benliğin içine çekilerek için bir özgünlük halini alır. Eylemlerin mutlak olduğu bu içkinlikte yükselme ve durulma aşamaları yoktur.”³¹

Mou Zongsan’a göre asli benliğimizin iki katmanlı yapısı, sonlu (*youxian* 有限) ve sonsuz (*wuxian* 无限) olmak üzere çift yönlü bir işlevselliktedir. Görüngüsel yolla algılama, bilme ve sezinleme sınırlıdır; çünkü sadece duyu organlarımız ile dış dünyayı anlama çabası gösteririz. Diğer taraftan görüngüsel olmayan yolla algılama, bilme ve sezinleme sınırsızdır; çünkü duyular üstü bir anlama çabası gösteririz. Dolayısıyla, görüngüsel olmayan yolla öğrenmenin kapsamı içseldir. Bu çerçevede görüngüsel düşüncenin sonluluğu, zihnin bilişsel aktiviteyle sınırlanmasını ima ederken görüngüsel olmayan düşüncenin sonsuzluğu, zihnin diğer aktivelere içsel motivesini ima etmektedir. Benliğin iki katmanlı yapısı, bu yönüyle kalıcı (*zhi de* 执的) ile geçici (*wu zhi de* 无执的) bilgi ayırımına denktir. Anlaşılan o ki, görüngüsel olan ve geçici bilgiyle eşleştiği gözlenen benliğin bilişsel aktivitesi, benliğin ahlaki aktivitesine görüngüsel olmayan kalıcı bilgiyle dönüşür. Dönüşümün kapsamı; düşünme, tanıma, hissetme ve kavrama eylemlerinin benliğin içine çekilerek kendilik bilinci oluşturmasıdır.³²Kendilik bilincini; görüngüsel olmayan, çevreden bağımsız ilerleyen ve deneyin ötesine geçen bir kalıba sokan Mou Zongsan, “nesnenin kendisi” çağrışımı yaptıran “gerçek kendilik (*wu zi shen* 物自身)” kavramıyla asli benliğimizin kalıcı kimliğinden söz eder:

“Görüngüsel olmayanın özü hakkında metaforik olarak konuşsak bile, onun bir biliş nesnesinin olgusal özü olmadığını söyleyebiliriz. Tam tersine bu öz, çok daha güçlü bir değer içeriğine sahiptir. Fiili olayları aşan bu anlamıyla olgusal bir kavramdan ziyade üstün bir ahlaki ilkeyi karşılaması, görüngüsel ile görüngüsel olmayan arasındaki aşkın ayrımı kesin olarak yaptırabilir ve böylece, gerçek kendiliği bilmedeki yetersizliğimizi nesnellik derecesini aşarak tam manasıyla aşkın bir meseleye dönüştürebilir.”³³

Düşünürün burada temas ettiği görüngüsel olmayan, nesnenin kendisi denilene yakındır ve gerçek kendilik kavramıyla ifade edilir. Görüngüsel olmayanın üstün bir ahlaki ilkeyi imlemesi, için aşkınlık varsayımına paralel bir izah olarak düşünülebilir.³⁴ Bireyin gerçek kendiliği,

---

Immanuel Kant’ın “Saf Akılın Eleştirisi” kitabında varsaydığı fenomenal-numenal bilgi teorisiyle örtüşür. Kant’a göre dış dünyanın deneyimsel bilgisi fenomenal, iç dünyamızın sezgisel bilgisi de numenaldir. Görünen alanın fenomenal, görünmeyen alanın da numenal olduğu bu teoride bilgi edinimi “duyu dünyası” ve “zihin dünyası” olmak üzere ikiye ayrılır. Kant epistemolojisinde, anlama yetisi tek başına sezinlemeye yeterli gelmediği gibi duyu organlarıyla algılama yetisi de tek başına düşünmeye yeterli gelmez. Bilginin doğuşu, bu ikisinin birliği ile mümkündür. Bu değerlendirmesindeki temel dayanak ise; “görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüler kördür” deyişidir. Bkz. Immanuel, Kant, Critique of Pure Reason (London: Palgrave Macmillan, 2007), 93. Bu açıdan, Mou Zongsan’ın Kant felsefesinden etkilenip etkilenmediği, çalışmamız kapsamına alınan ve yanıtı aranan sorular arasındadır.

31 Mou, Zongsan, Zhi de Zhijue yu Zhongguo Zhexue, (Beijing: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, 2008), 136-137.

32 Detaylar için bkz. Mou, Zhongguo Zhexue Shijiu Jiang, 354-355.

33 Mou, Zongsan, Xianxiang yu Wu Zishen, (Taipei: Taiwan Xuesheng Shuju, 1990), 7.

34 Mou Zongsan’ın metindeki “üstün değer (*gaodu jiazhi* 高度价值)” vurgusu, bizlere “değer” mefhumunun ahlak ile doğrudan ilişkisini ima etmektedir. Bunun nedeni, ahlakın göğün bahşettiği olmasıdır.

dış dünyayı bilişsel bilgiyle değil; içsel bilgelikle anlama, bilme ve tanıma eylemlerine uyar. Dolayısıyla asli benliğin iki katmanlı yapısında biliş nesnesi görüngüsel olduğundan farkındalığa ulaştırmaz. Farkındalığa ulaştıran, görüngüsel olmayan zihin nesnesidir; yani gerçek kendiliktir. Bununla birlikte görüngüsel ile görüngüsel olmayan arasındaki aşkın ayrım söylemi, Kant'taki benliğin fenomenal-numenal bilgisi teorisiyle müşabih yönler yakalamasına rağmen tamamen aynı hipotezde değildir; hatta Mou Zongsan, "*Görüngü ve Nesnesin Kendisi*" başlıklı eserinde Kant felsefesine birtakım eleştiriler getirir:

*"Kant'ın fenomen-numen ayrımına numen açısından bakıldığında, numenal tarafın karşı kıyıda olduğu görülür. Beşerin bilgisi bakımından bu diğer kıyı, yalnızca sınırlayıcı bir kavram gibidir. Kant'ın öngördüğü şekliyle numenal taraf olumsuz anlamdadır; zira duyuşsal sezginin bir nesnesi olarak kabul edilmemektedir. Bu yolla, numenal tarafın içeriği belirsiz kalmakta; fenomenal tarafın da tam olarak ne anlama geldiği kanıtlanamamaktadır."*³⁵

Kant'a göre duyu organlarımızla edinilen bilgi fenomenal taraf; sezgilerimiz aracılığıyla edinilen bilgi de numenal taraftır. Önsel bilgiler, anlama yetisiyle bilinebilen dış dünyanın deneysel nesnelere; bu nesnelere algılama yetisiyle sezinlenebilen duruma geçtiği zaman anlamsızlaşırlar. Diğer bir deyişle, anlama yetisi etkinken; algılama yetisi edilgendir ve bundan dolayı numenal taraf aslında bilinemeyendir.³⁶ Metinden okunduğu kadarıyla Mou Zongsan'ın eleştirisi, Kant'ın duyuşsal sezgiye yönelik tarafı göz ardı etmesiyle ilgilidir. Mou'ya göre asli benliğimizin iki katmanlı yapısında kalıcı bilgi, görüngüsel olmayan yolla edinildiği; algı, duyu ve sezginin eş zamanlılığı bu bilgiyi kalıcılaştırdığı için duyuşsal yeti, sezgisel yetiden ayrılmaz ve sezgisel yeti edilgen olamaz.³⁷ Benzer şekilde asli benliğimizin önsel tözü, zihnin bilişsel aktiviteleriyle sınırlanmadığı; bilgiyi ve erdemi içselleştirdiği ve bu sayede ahlaki pratiğimiz için aşkınlıkla bağlantı kurabildiği için Kant'taki numenal taraf, Mou'da gerçek kendiliği yansıtmaktadır:

*"Şayet gerçek kendiliği, üstün ahlaki ilkeye eş değer bir kapsama almak istiyorsak asli benliğimizin kalıcı kimliğindeki esası ortaya çıkarmak zorundayız. Bu esas, tek başına "zihinsel sezgi" yetisine sahiptir ve gerek somut gerekse açık biçimde o üstün ahlaki ilkenin numenlerini gözler önüne serebilir. Bu suretle, gerçek kendiliğin herhangi bir muğlaklığa yol açmadığı ve önsel tözdeki ahlaki temsil ettiği anlaşılabilir."*³⁸

Bu metinde Mou Zongsan, "zihinsel sezgi (*zhi de zhihui* 智的直觉)"³⁹ prensibini asli benliğimizin kalıcı kimliğindeki esasa yorarak öğretisine yön veren içgörüsül farkındalığa açığa vurur. Buna göre, Kant tarafından fenomenal-numenal olarak ayrılan duyuşsal ve sezgisel

35 Mou, Xianxiang yu Wu Zishen, 5; 9.

36 Kant, Critique of Pure Reason, 24.

37 Mou, Xianxiang yu Wu Zishen, 105-106.

38 Mou, Xianxiang yu Wu Zishen, 16.

39 Bu kavram, Kant felsefesinde okunan "entelektüel sezgi" tercümesine gebe olmasına rağmen anlamsal zeminde benzer içeriğe sahip değildir. Kant'a göre entelektüel sezgi, bireyin numenal alandaki bilgiyi sezmesi ve elde etmesi durumunda gereklidir; bu yönüyle de ne duyuşsal ne görgül de mantıksaldır. Bkz. Kant, Critique of Pure Reason, 23-24. Öte taraftan Mou Zongsan, asli benliği ahlaki pratiğe ulaştıran bilgiyi için aşkınlık varsayımından hareketle numenal olduğunu savunduğundan zihinsel sezgi, hem duyuşsal hem görgül hem de mantıksaldır. Bkz. Li, Minghui, "Mou Zongsan Zhaxue Zhong de 'Wu Zi Shen' Gainian", *Zhongguo Ruxue* 15 (2020).

yetiler, Mou'nun söyleminde bir aradadır. Bir bakıma zihinsel sezgi prensibi; düşünme, tanıma, hissetme ve kavrama eylemlerimizdeki sınırsızlığı motive edebildiğinden bilişsel aktivitelerinin epey üstündedir. Mou Zongsan, bu prensibi içsel (*neizai de 内在的*) ve öznel (*zhuguan de 主观的*) olarak adlandırarak aslında bilgiye ve erdeme farkındalığın neticesinde ortaya çıkacak olan ahlaki pratiğin en derin deneyimini tasarlar:

“Ahlaki eylem, tecrübelerle çeşitlenirken bireysel aktivite, yaradılışsal özün içgörüsül farkındalığıyla hareketlenir. Buradaki içgörüsül farkındalık, kişinin içgözlemsel farkındalığını motive ederek ahlaki eylemi gerçekleştirmesini dürtüler. Kişi, her durumda insancıl davranışa meylettiren o yaradılışsal özün kendiliğindenliğini kavrayabildiği zaman içgörüsül farkındalığı başarabilir. İçgörüsül farkındalık, dışsal olmayan önsel tözün mecburiyetten bağımsız olarak özgürce ortaya çıkarışdır.”⁴⁰

Mou Zongsan'ın altını çizdiği içgörüsül farkındalık (*mingjue 明觉*) ile içgözlemsel farkındalık (*nijue 逆觉*) kavramlarının pratiği; dışa dönük olmayan, kişinin kendi iç dünyasında deneyimlediği duygu ve düşüncelerini yansıtan, algı ve duyumları yine kişinin öznel çıkarımlarından oluşan niteliktedir. Başka bir ifadeyle, bu pratikte gözleyen ve gözlenen kişinin kendisidir. Eserlerinde bu kavramlara yer verirken sıklıkla sezgisel yetinin içselliğini işaret eden Mou Zongsan, Mengzi'nin iç gözleme dayalı kişisel gelişim modelini tekrarlamakta; lakin kendiliğindenliği farklı bir işlevsel sürece dâhil etmektedir:

“Bu kolektif yapı; asli benliğin insancıl özü, içtenliği, içgörüsül farkındalığı, sezgisel bilgisi yahut fiili aydınlanmasıdır. Asli benliğin insancıl özü; izole edilmiş, farazi bir kesinlik ve sonsuz bir nesnellik değildir. Öyleyse sorulması gereken soru, bu özü zihinsel olarak nasıl sezebileceğimizdir. Asli benliğimiz hakkında konuştuğumuz zaman, her daim var olan merhametinden ve doğru-yanlış ayırımı yapabilme yetisinden bahsediyoruz. Mengzi'nin da dediği gibi, merhameti bilince insancıl; doğru-yanlış ayırımı yapınca bilgece davranırız. Bunlar, biyolojik içgüdüden gelmeyen ve asli benliğin zihinsel sezgisine dayanan dinamik eylemlerimizdir. Her dinamik eylemimiz de birer aktivitedir ve bu aktivitelerin hepsi içgörüsül farkındalığımızın tezahürüdür.”⁴¹

Görüldüğü üzere, Mou Zongsan'ın bilgiye ve erdeme bilinçlenme şemasındaki kendiliğindenlik, içgüdüsel olarak motive olunan değildir. İnsancıl davranışın nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir örneklendirme sunan düşünür, zihinsel sezgi prensibini içgörüsül farkındalığa dayatır. Buna göre, merhameti içsel erdemliliğiyle bilen kişinin insancıllığı davranışa dönüşür ve doğru-yanlış ayırımı içsel bilgeliğiyle yapan kişinin insancıl davranışı her alana yayılır. Asli benliğin zihinsel yetisi, bu dinamik eylemleri motive eden doğal süreci yaratır; yani merhamet duygusuyla karar veren ve tercih yapan kişi, başkalarına diğerkâmlık ve duygudaşlık ile yaklaşmayı kavrayabilir. Mou'ya göre son derece doğal olan bu sürecin kendiliğindenliği ise, yağmurun toprağı beslemesiyle aynı paralelliktedir; durdurulamaz ve karşı konulamaz. Durdurulamayan ve karşı konulamayan aktivitelerin içgörüsül farkındalığımızın bir tezahürü olması ise, zihinsel sezgi yoluyla kozmostaki yaratıcılığın sonu gelmez üstünlüğüne

40 Mou, Zhi de Zhijue yu Zhongguo Zhexue, 197-198.

41 Mou, Zhi de Zhijue yu Zhongguo Zhexue, 193-194.

bilinçlenebilmeyi anlamlı kılar. Başlangıçta nesnel nitelikte anlaşıldığı düşünülen bu bilinçlenme, gerek insancıl gerek içten gerekse diğer davranışlar ile aydınlanan asli benliğin ahlaki pratiğini öznelştirir.⁴² Buradan yola çıkarak, asli benliğin doğrudan sezilebilen bir varoluş suretinde açıklandığı ve zihinsel sezginin asli benliğin spiritüel fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır. Düşünürün ileri sürdüğü görüş, bu çerçevede bilişsel farkındalığı dışlar:

“Sezgi, kavramsal düşünme söz konusu olduğunda somutlaştırma ilkesi; varoluşsal gerçekleşme söz konusu olduğunda ve bu gerçekleşme, dokunma duyusunu karşıladığında, bilişi belirginleştirme ilkesidir. Zihinsel sezinleme söz konusu olduğunda ise, varlığın doğasına dayalı yaratıcılığı gerçekleştirme ilkesidir. Duyu organlarının birbiriyle bağlantısı duygusal sezgimiz iken benliğin engin bilgisi, zihinsel sezgimizdir. Beş duyuya algılanan her şey bilişsel olanla belirginleşir; ama içsel bilgeliği doğuştan taşıyan benliğin sezgisi, yalnızca bilişsel olanın değil aynı zamanda zihinsel olanın da alanını oluşturduğundan yaratıcı gerçekliği idrak ettirebilir.”⁴³

Mou Zongsan'ın bu görüşünde iki ayrı izah göze çarpmaktadır. Birincisi, kavramlar ve nesnelere hakkındaki bilgide sezginin somutlaşması; ikincisi ise varlıklar hakkındaki bilgide sezginin bilişsel ve zihinsel açıdan ayrışmasıdır. Düşünür, bilişsel süreçle edinilen bilgiyi duyu organlarına dayandırarak sezginin deneyimsel yönünü vurgular. Bu türden bir sezgi, yaratıcı olmaktan ziyade alıcı niteliktedir. Diğer yandan zihinsel süreçle edinilen bilgi, benliğin sezgisizle var olduğundan zaten yaratıcı gücün varoluşsal öze bahsettiğidir; haliyle hem içkin alana hem de aşkın alana farkındalık kazandırabilir. Bu bakımdan benliğin bilgisi (*xin zhi* 心知), zihinsel sezgi prensibinin ölçütü olarak düşünülebilir. Öyle ki asli benliğin iki katmanlı yapısında açıklanan sonlu bilgi, sezginin alıcı (*jieshou de* 接受的) niteliğine; sonsuz bilgi de sezginin yaratıcı (*chuangzao de* 创造的) niteliğine denktir. Mou'ya göre zihinsel sezgimiz, bilişsel durumun ötesine geçerek aşkın alanı, yani gerçekliğin özünü anlamaya ve kavramaya rehberlik ettiğinden mütevellit, sonsuz bilginin anahtarıdır.⁴⁴ Dahası, insan doğasındaki içkin aşkınlık, göğün doğasıyla aynı yaratıcı etkiyi barındırdığı için göğün yaratıcılığı, insanın ahlaki pratiği yaratıcılığıyla doğrulanmaktadır. O halde düşünürün farzı, yaradılışsal özümüzü bildiğimizde ve asli benliğimize bilinçlendiğimizde içkin aşkınlığı var eden göğü içsel bilgeliğimizle idrak edebildiğimizdir.⁴⁵

Gelinen noktada, bilişsel sürecin göğün yaratıcılığına muadil bir “gerçekleştirme (*shixian* 实现)” fonksiyonuna sahip olmadığı görülür. Dış dünyayı duyu organlarımızla algılama durumunda, içkin aşkınlığımızın kendini etkisiz kılarak bilişsel sürece geçtiğini ve bu süreç boyunca edinilen bilginin geçici ve sınırlı kaldığını söyleyen Mou Zongsan'ın iddiası, bilgiye ve erdeme farkındalıkta bilişsel aktivitelerin yetersizliğidir. Bireyin bilişle algıladığı ve aslında kısıtlayıcı ya da koşullu sayılan bu sürecin etkisi altında anlam yüklediği kavramlar ve nesnelere, zihninle sezdiği o sınırsız düzeye ulaştığı zaman birey, koşulsuz bilginin hakiki kaynağına ulaşır.

42 Mou, Zhi de Zhijue yu Zhongguo Zhexue, 186.

43 Mou, Zhi de Zhijue yu Zhongguo Zhexue, 184.

44 Mou, Renshi Xin Zhi Pipan, (Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2015a), 244-245.

45 Mou, Yuan Shan Lun, 133.

Mou'nun öne sürdüğü, bilişsel sürecin duyuşsal deneyimle sınırlandığı anda anlam yüklenen şeylerin gerçekliğin özümüle örtüşemediğidir. Zihnimiz, ne zaman bilişsel durumun ötesine geçip doğaüstü varoluşu duyuşsal ve duyuşsal bir bütünlük içinde algılasa; işte o zaman göğün yaratıcılığına muadil bir gerçekteşirme fonksiyonuyla düşünebilir, tanıyabilir, hissedebilir ve kavrayabilir. Asli benliğimizin içkin aşkınlığı, duyuşsal yetiyi sezgisel yetiden ayırmayan ve gerçekte kendiliği görüngüsel olmayanla özdeş kılan bir işlevsellikle sunulduğu için Mou Zongsan'ın onto-kozmolojik yaklaşımda yaratan ile yaratılan arasında biliş aşan içsel bir bağ vardır. Dolayısıyla Kant'ın entelektüel sezgi görüşünde duyumsanabilir olanın dışlanması ve aklın bilgisiyle metafiziksel alanın kavranamaması, Mou'nun zihinsel sezgi prensibiyle bağdaşmamaktadır. Nitekim ahlaki pratiğe bilinçlenmede sınırlı ve sonlu kabuldeki bilişsel sürecin yadsınması altında yatan nedenin, zihinsel sezginin sınırsızlığı ve sonsuzluğuyla doğrudan bağlantılı olduğu çözümlenebilmektedir.

Sonuç

Modern dönem Konfüçyüsçü Mou Zongsan'ın bilişsel farkındalık olumsuzlaması hakkındaki görüşlerini ele alan bu çalışmada ilk bulgular, ahlaki pratiğin ontolojik halini ve bu pratiğin metafiziksel uzantısını göstermektedir. Düşünürün asli benlik argümanı, bilgi ile erdem kazanımını içsel motiveyle tanıtırken yaratıcı ve yönetici güç kabulündeki göğün insan doğasının özüne bilgiyi ve erdemi bahşedişi, içkin aşkınlık varsayımını tamamlar. İnsan, hem doğa hem de doğaüstü alanla kurgulanan ilişkinin öznesi konumunda olup içsel bilgeliği ile içsel erdemliliği sayesinde aşkın iradeye atfedilen 'gerçekliğin özünü' kavrayabilecek yaratılıştadır. Mou'nun savı, göğün bahşettiği bilginin ve erdemnin içgörü yoluyla özümsemesi durumunda davranışa dönüşebileceğidir. Bu savını desteklerken Mengzi tarafından aktarılan algı, duygu ve sezgi yetilerinin altını çizen düşünür, hem öğrenmede duygulanım sürecini önemsemeyen Konfüçyüs'ün bilgelik kuramını hem de ahlaki pratiğin dışsal ve nesnel olduğunu açıklayan Xunzi'nin bilinçli çaba kuralını eleştirir. Mou'ya göre asli benliğin zihinsel yeteneği; dış dünyayı deneyimleme, gözleme ve sorgulama eylemlerinden müteşekkil değildir. Anlayan, duyumsayan ve usavuran bireyin bilgiyi ve erdemi aktifleştiren edimleri zihnin çok yönlü algılarını dinamikleştirir. Böylelikle, varoluşsal özün bilgiye ve erdeme farkındalığının içsel olduğu kadar öznel bir irdelemeyle de yorumlandığı anlaşılır. Bunun yanı sıra bireyin düşünebilme, tanıyabilme, hissedebilme ve kavrayabilme yatkınlığı, asli benliğin iki katmanlı yapısında okunan ve görüngüsel ile görüngüsel olmayana tekabül eden iki ayrı aşamaya koyutlanır.

Mou Zongsan, asli benliğin iki katmanlı yapısını açıklarken görüngüsel aşamayı bağımlı, koşullu ve sınırlı bilgiye; görüngüsel olmayanı da bağımsız, koşulsuz ve sınırsız bilgiye yorar. Bu ikili yapı, Kant'ın fenomenal-numenal bilgi teorisini çağırıştırmakla birlikte hiçbir surette aynı izlenimi vermez. Kant felsefesinde etken fenomenal bilgi, insanın duyularıyla anladığı doğa; edilgen numenal bilgi de insanın sezgileriyle algılamasının mümkün olmadığı doğaüstüdür.

Diğer yandan Mou felsefesinde numenal olan, içkin aşkınlığa bağlı olarak varoluşsal özün sınırsız bilgisiyle anlaşılabilen ve kavranabilendir. Bu iddiasını görüngüsel olmayan bilginin kalıcılığına dayandıran düşünür, Kant'ın bilinemeyen dediği numenal tarafı nesnenin kendisi denilebilen gerçek kendiliğe addederek insanın doğaüstü alanı nasıl anlamlandırabildiğini anlatma gayretindedir. Mou'ya göre duyusal ve sezgisel yetilerimiz birbirinden ayrı izan edilemez; çünkü asli benliğimizin iki katmanlı yapısı içkinlik ve aşkınlık arasındaki devingen etkileşimi sürdürür. Bu etkileşim, deneysel veya deneyimsel olmadığından ve önsel tözdeki ahlaki yansıttığından kalıcı kimliğimiz, bilişsel aktivitelerle kısıtlanamayandır. Mou, bu etkileşimin devamlılığında görüngüsel bilgidен görüngüsel olmayan bilgiye geçiş sürecini öncülleyerek aslında akıl yürütme, duyumsama, farkına varma vari üst düzey işlemlerin bilişsel etkinliği aşarak zihinsel etkinliği var edişini kanıtlamaya çalışır. Mou'ya göre asli benliğin esası zihinsel sezgidir ve bireyin kendini gerçekleştirme bilincini temsil eden zihinsel sezgi; bu yönüyle göğün yaratıcı üstünlüğüne özdeştir. Başka bir deyişle, bilişsel aktivitelerle edinilen sonlu bilgidен zihinsel aktivitelerle edinilen sonsuz bilgiye ulaştıran sezgi, Kant'ın 'bilinmeyen' dediği o doğaüstü âlemin bilinebilmesini sağlayandır. Sonuç itibarıyla, içkin aşkınlık varsayımıyla insandaki varoluşsal özü onto-kozmolojik yaklaşımla tasarlayan ve içgörüsел farkındalığı zihinsel sezgiye bağlayan Mou felsefesinde ahlaki metafiziğin denendiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Bedel, Burçin. "A Mou Zongsan's Criticism of Xunzi: 'Morality is External'", *Asian Philosophy* 33 (2023): 1-14.
- Cai, Renhou. *Mou Zongsan Xiansheng Xuesi Nianpu* 牟宗三先生学思年谱 (*Mou Zongsan'ın Akademik Kariyer Kronolojisi*). Taipei: Taiwan Xuesheng Shuju, 1996.
- Chow, Tse-Tsung. *The May Fourth Movement: Intellectual Revolution in Modern China*. Cambridge: Harvard University Press, 2013.
- Daxue 大学 (*Büyük Bilgi*). Nanchang: Ershiyi Shiji Chubanshe, 2015.
- Fidan, Giray. *Konfüçyüs Konuşmaları*. İstanbul: Dedalus Kitap, 2017.
- Gökenç Gülez, Sema. "Modern Çin Eğitim Sisteminde Geleneksel İzler: Konfüçyüsçü Eğitimin Yeniden Canlanması", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 32 (2023): 313-327.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. Trans. Norman Kemp Smith. London: Palgrave Macmillan, 2007.
- Li, Minghui. "Mou Zongsan Zhexue Zhong de 'Wu Zi Shen' Gainian 牟宗三哲学中的「物自身」概念 (*Mou Zongsan Felsefesinde 'Nesnenin Kendisi' Kavramı*)", *Zhongguo Ruxue* 15 (2020): 1-20.

- Lin, Guizhen. “Xunzi Xing Pulun de Lilun Jiegou ji Sixiang Jiazhi 荀子性朴论的理论结构及思想价值 (Xunzi'nun İnsan Doğasının Basitliği Teorisinin Kuramsal Yapısı ve İdeolojik Değeri)”, *Handan Xueyuan Xuebao* 4 (2012): 32-41.
- Lunyü论语 (*Konuşmalar Kitabı*). Nanjing: Jiangsu Fenghuang Kexue Jishu Chubanshe, 2018.
- Mengzi 孟子 (*Mengzi Klasığı*). Beijing: Zhonghua Shuju, 2017.
- Mou, Zongsan. Zhongguo Zhexue Shijiu Jiang 中国哲学十九讲 (*Çin Felsefesinin On Dokuz Öğütü*). Guizhou: Guizhou Renmin Chubanshe, 2020.
- Mou, Zongsan. Renshi Xin Zhi Pipan 认识心之批判 (*Bilişsel Benliğe Eleştiri*). Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2015a.
- Mou, Zongsan. Yuan Shan Lun 圆善论 (*Kusursuz İyi Teorisi*). Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2015b.
- Mou, Zongsan. Xinti yu Xingti 心体与性体 (*Benliğin ve İnsan Doğasının Özü*). Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2013.
- Mou, Zongsan. Zhongguo Zhexue de Tezhi 中国哲学的特质 (*Çin Felsefesinin Özellikleri*). Changchun: Jilin Chuban Jituan Youxian Zeren Gongsı, 2010.
- Mou, Zongsan. Zhi de Zhijue yu Zhongguo Zhexue 智的直觉与中国哲学 (*Zihinsel Sezgi ve Çin Felsefesi*). Beijing: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, 2008.
- Mou, Zongsan. Mingjia yu Xunzi 名家与荀子 (*Ming Ekolü ve Xunzi*). Taipei: Taiwan Xuesheng Shuju, 1994.
- Mou, Zongsan. Xianxiang yu Wu Zishen 现象与物自身 (*Görüngü ve Nesnenin Kendisi*). Taipei: Taiwan Xuesheng Shuju, 1990.
- Öztürk, Ayşe. “Yeni Kültür Hareketi ve Lu Xun”, *Eski Çin'de Yazın ve Düşünce*. Haz. Gürhan Kırilen, içinde 97-112. Ankara: Gece Kitaplığı, 2019.
- Sertdemir, İlknur. “Çinli Düşünür Mengzi'nin Psikolojik Gelişim Modeli: Özdüşünüm Kavramı Üzerinden Bir İnceleme”, *Dil ve Edebiyatta Psikolojik Unsurlar*. Haz. Gökçen Sevim ve Sümeyra Alan, içinde 477-500. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2023.
- Sertdemir, İlknur. “Konfüçyüs Öğretisinde Nepotizm Sorunu”, *Felsefe Dünyası* 75 (2022): 364-383.
- Tang, Zhonggang. Dexing yu Zhengzhi: Mou Zongsan Xin Rujia Zhengzhi Zhexue Yanjiu 德性与政治: 牟宗三新儒家政治哲学研究 (*Erdem ve Politika: Mou Zongsan'ın Yeni Konfüçyüsçü Siyaset Felsefesi Üzerine Bir Çalışma*). Beijing: Zhongguo Yanshi Chubanshe, 2008.
- Wang, Chen Guang. “Zuwei Shijia de Xin Rujia — Lun Xu Fuguan yu Xiong Shili de Qiyi ji Sixiang She Celüe 作为史家的新儒家—论徐复观与熊十力的歧异及其思想史策略 (*Yeni Konfüçyanizm'in Tarihsel Olmak: Xu Fuguan ile Xiong Shili Arasındaki Farklılıklar ve Düşünsel Tarih Stratejileri Üzerine*)”, *Kongzi Yanjiu* 3 (2017): 143-152.
- Zhu, Zhimin. Xin Wenhua Yundong 新文化运动 (*Yeni Kültür Hareketi*). Beijing: Zhongguo Guoji Guangbo Chubanshe, 1996.

